

Kütahya Ekonomisinde Yapısal Dönüşümün Dinamikleri (2004–2023)

İlhan Korkmaz¹

Güner Tuncer²

Özet

Bu çalışma, Kütahya ekonomisinin 2004–2023 dönemi boyunca sektörel düzeydeki yapısal dönüşümünü incelemektedir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan il bazında GSYH zincirlenmiş hacim endeksi verilerini kullanan çalışma; tarım, sanayi (imalat ve imalat dışı), inşaat ve hizmetler sektörlerinin paylarındaki değişimleri tanımlayıcı analiz yaklaşımıyla değerlendirmektedir. Bulgular, Clark-Fisher Hipotezi ve Kuznets’in modern büyüme çerçevesiyle uyumlu olarak, tarımdan sanayiye ve modern hizmetlere doğru klasik bir geçişi ortaya koymaktadır. Tarımın payı önemli ölçüde azalırken, imalat sanayinin payının iki katından fazla artması, daha yüksek katma değerli üretime doğru yapısal bir yönelimi işaret etmektedir. Hizmetler sektörü genel olarak nispeten istikrarlı kalsa da, mesleki ve finansal hizmetlerin hızlı büyümesi, bilgi temelli bir hizmetleşme sürecinin başladığını göstermektedir. Sonuç olarak Kütahya örneği, Türkiye içinde nitelikli bir bölgesel yapısal dönüşümü temsil etmekte ve imalat sanayi öncülüğündeki kalkınmanın ekonomik büyümenin kalitesini artırma potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

1. GİRİŞ

Ekonomik kalkınma, ülkelerin ve bölgelerin üretim ile istihdam yapılarında köklü değişimleri gerektiren dinamik bir süreçtir. Bu süreç, iktisat literatüründe Yapısal Dönüşüm (Structural Transformation) olarak adlandırılır. Yapısal dönüşümün en belirgin göstergelerinden birisi Sektörel Dönüşüm Teorisi ya da bilinen adıyla Clark-Fisher Hipotezi çerçevesinde açıklanan, ekonomik faaliyetlerin geleneksel birincil sektörden (tarım)

1 Kutahya Dumlupınar University, ilhan.korkmaz@dpu.edu.tr (ORCID: 0000-0002-7503-6505)

2 Kutahya Dumlupınar University, guner.tuncer@dpu.edu.tr (ORCID: 0000-0001-5579-9436)

başlayarak imalatın merkezinde yer aldığı ikincil sektöre (sanayi) ve nihayetinde üçüncül sektöre (hizmetler) doğru kaymasıdır.

Türkiye, son yirmi yılda bu dönüşümün hızlandığı bir dönemden geçmektedir. Bölgesel kalkınma politikalarının başarısı da büyük ölçüde bu yapısal dönüşümün sağlıklı ve dengeli işlemesine bağlıdır. Bu nedenle, Türkiye'nin kalkınma sürecinde bölgesel dinamiklerin doğru biçimde anlaşılması, etkin ve sürdürülebilir yerel politikaların tasarlanması açısından kritik öneme sahiptir.

Bu çerçevede Kütahya ili, zengin maden rezervleri, köklü seramik ve porselen üretim geleneği ile Kütahya Dumlupınar Üniversitesi ve Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi gibi önemli eğitim kurumlarının varlığı sayesinde kendine özgü bir ekonomik potansiyele sahiptir. Dolayısıyla, Kütahya'nın GSYH yapısında gözlemlenen sektörel değişimlerin nicel olarak incelenmesi, hem bölgesel kalkınma literatürüne katkı sağlayacak hem de ilin ekonomik yapısının evrimini anlamaya yardımcı olacaktır.

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu, Kütahya ekonomisinin 2004–2023 döneminde ana sektörler arasında nasıl bir dönüşüm geçirdiğini belirlemektir. Çalışmanın amacı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan il bazında GSYH zincirlenmiş hacim endeksi verilerini kullanarak:

- Kütahya GSYH'sinde tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler sektörlerinin paylarındaki değişim eğilimini ortaya koymak,
- Özellikle sanayi sektörü içinde yer alan imalat sanayinin, imalat dışı sanayiye kıyasla payını artırıp artırmadığını ve bu artışın niteliğini nicel olarak analiz etmektir.

Bu çalışma, Kütahya'da gözlemlenen sektörel dönüşüm eğilimlerinin tanımlayıcı bir analizini sunmayı hedeflemektedir. Analizde, tespit edilen eğilimlerin arkasındaki olası nedenler — örneğin teşvik politikaları, yatırım kararları veya kurumsal etkiler — nedensel bir incelemeye konu edilmeyecek, ancak tartışma bölümünde literatür ışığında kısaca değerlendirilecektir.

Bu Giriş bölümünü izleyen ikinci bölümde, sektörel dönüşümün teorik temelleri ve ilgili literatür özeti sunulacaktır. Üçüncü bölümde kullanılan veri seti ve yöntem (tanımlayıcı analiz yaklaşımı) açıklanacak; dördüncü bölümde, Kütahya GSYH verileri üzerinden elde edilen bulgular tablolar ve grafiklerle desteklenerek paylaşılacaktır. Son bölümde ise temel sonuçlar özetlenecek, teorik çerçeve ile ilişkilendirilerek yorumlanacak ve gelecekteki araştırmalar için öneriler sunulacaktır.

2. TEORİK ÇERÇEVE VE LİTERATÜR ÖZETİ

Ekonomik kalkınmanın en temel unsurlarından biri olan sektörel dönüşüm, kökeni 17. yüzyıla kadar uzanan bir olgudur. Bu kavramı ilk kez ortaya atan Sir William Petty (1690), ekonomik faaliyetlerin ölçülmesine ve üretim alanlarına göre incelenmesine öncülük etmiştir. Petty'nin bu yaklaşımı, daha sonra ekonomideki yapısal değişim süreçlerini anlamak için kullanılan nicel analizlerin de temelini oluşturmuştur.

20. yüzyılın başlarında Allan Fisher (1939) ve Colin Clark (1940), Petty'nin öncü fikirlerini sistematik bir biçime kavuşturarak sektörel dönüşüm teorisini geliştirmiştir. Bu iki iktisatçı, ekonomik faaliyetleri üç temel sektöre ayırarak — birincil sektör (tarım), ikincil sektör (sanayi) ve üçüncül sektör (hizmetler) — ekonomik gelişmenin bu sektörler arasında ardışık bir geçiş süreciyle gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Bu nedenle söz konusu yaklaşım, literatürde Clark-Fisher Hipotezi olarak anılmaktadır.

Hipotezin temel mantığı, gelir artışıyla birlikte tüketim kalıplarının değiştiği varsayımına dayanır. Tarımsal ürünlere olan talebin gelir esnekliği düşük olduğu için, kişi başına gelir yükseldikçe üretim faktörleri daha yüksek gelir esnekliğine sahip olan sanayi ve hizmetler sektörlerine doğru kayar (Clark, 1940; Fisher, 1939). Böylece ekonomi, zamanla daha verimli ve katma değeri yüksek alanlara yönelir.

Clark-Fisher Hipotezini de kapsayan daha geniş bir çerçeve olan yapısal dönüşüm (structural transformation), yalnızca sektörler arası kayışı değil, aynı zamanda her sektörün kendi içinde geçirdiği niteliksel dönüşümü de içerir. Özellikle kalkınma ekonomisi literatüründe imalat sanayi, büyümenin lokomotif olarak görülür; çünkü tarıma kıyasla daha yüksek katma değer yaratır, teknolojik gelişmeyi hızlandırır ve ölçek ekonomilerinden yararlanarak verimliliği artırır. Bu nedenle sanayinin, özellikle de imalatın payındaki artış, dönüşümün kalitesi açısından belirleyici bir göstergedir.

Ekonomik yapı olgunlaştıkça, hizmetler sektörünün GSYH içindeki payının artması beklenir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde bu artış bazen düşük verimli kamu ya da kayıt dışı hizmetlerden kaynaklanabilir. Buna karşın modern bir dönüşüm, finans, bilgi teknolojileri ve profesyonel hizmetler gibi yüksek katma değerli alt sektörlerin büyümesini içerir (Kuznets, 1957, 1967, 1971).

Bu sektörel kayışı daha geniş bir tarihsel ve ampirik çerçevede ele alan Simon Kuznets (1957, 1967, 1971), ekonomik büyümenin stilize olguları arasında tarımdan sanayiye, oradan da hizmetler sektörüne doğru gerçekleşen bu sistematik geçişi vurgulamıştır. Kuznets'e göre yapısal dönüşüm, yalnızca

üretim alanlarının değişimi değil, aynı zamanda verimlilik artışının ve milli gelir büyümesinin temel itici gücüdür. Bu bağlamda, Kütahya'nın sektörel yapısındaki değişim, Kuznets'in modern büyümenin göstergelerinden biri olarak tanımladığı bu yapısal dönüşüm süreci çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Bu teorik çerçeve, ekonomik gelişme süreçlerinde sektörler arası kayışın yalnızca tarihsel bir eğilim değil, aynı zamanda ülkelerin kalkınma dinamiklerini belirleyen yapısal bir olgu olduğunu göstermektedir. Bu noktada, yapısal dönüşümün yalnızca teorik bir kavram değil, ülkelerin büyüme performanslarını ve mekânsal kalkınma biçimlerini etkileyen ampirik bir süreç olduğu da görülmektedir. Bu kapsamda, literatürde hem uluslararası hem de Türkiye özelinde yapısal dönüşümün nedenleri, biçimleri ve sonuçlarını inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Aşağıda bu çalışmalardan öne çıkanlar özetlenmiştir.

Herrendorf, Rogerson ve Valentinyi (2014), modern büyüme literatüründe yapısal dönüşümün yerini kapsamlı biçimde ele almış ve ülkeler arasında sektörler arası kaynak kaymasının, büyümenin ana belirleyicilerinden biri olduğunu göstermiştir. Yazarlar, gelir düzeyi arttıkça tarımın payının azalması, sanayinin belirli bir dönemde yükselip daha sonra hizmetlerin baskın hâle gelmesi biçimindeki örüntünün evrensel nitelikte olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, sanayileşme aşamasının kısa veya zayıf kaldığı ülkelerde bu geçişin verimlilik artışı yaratmakta yetersiz olduğu da vurgulanmaktadır.

Benzer biçimde, McMillan, Rodrik ve Verduzco-Gallo (2014) de yapısal dönüşümün büyüme üzerindeki etkisini geliştirmekte olan ülkeler odağında incelemiş ve emeğin düşük verimli sektörlerden yüksek verimli sektörler kaymasının büyümeyi hızlandırdığını göstermiştir. Ancak ters yöndeki kayışların “yanlış yapısal dönüşüm” olarak adlandırılabileceğini belirten yazarlar, birçok ülkede erken sanayisizleşme sürecinin verimlilik kazanımlarını sınırladığını ifade etmektedir.

McMillan, Rodrik ve Sepulveda (2017), geliştirmekte olan ülkelerde yapısal dönüşümün dinamiklerini “temeller” (fundamentals) kavramı çerçevesinde incelemiştir. 1990–2010 dönemini kapsayan çalışmada, sektörel üretkenlik farklılıklarının, sanayi istihdamındaki kaymalarla birlikte büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Bulgular, bazı ülkelerde yapısal dönüşümün büyümeyi desteklediğini, ancak düşük verimli sektörler yönelimin verimlilik kazançlarını sınırladığını göstermektedir. Çalışma, klasik Clark-Fisher yaklaşımının öngördüğü doğrusal sektörel geçişin, günümüz geliştirmekte olan ekonomilerinde her zaman geçerli olmadığını vurgulamaktadır.

Atolia, Loungani, Marquis ve Papageorgiou (2018), sanayisizleşme (deindustrialization) ve hizmetleşme (servicification) süreçlerinin gelişmekte olan ekonomilerdeki kalkınma politikalarına etkilerini incelemiştir. Yazarlar, üretim yapısındaki bu dönüşümlerin ekonomik büyümenin doğasını değiştirdiğini ve klasik sanayileşme modelinin yerini karma bir üretim yapısına bıraktığını ileri sürmektedir. Çalışma, hizmet sektöründeki büyümenin sanayi dışı faaliyetlere kayması halinde verimlilik artışının yavaşladığını, buna karşın yüksek teknoloji hizmetlerin sanayiye desteklediği durumlarda büyümenin sürdürülebilir hale geldiğini göstermektedir.

Di Meglio, Gallego, Maroto ve Savona (2018), 29 gelişmekte olan ülke için yürüttükleri ampirik analizde, hizmet sektörünün büyüme ve yapısal dönüşüm üzerindeki etkisini değerlendirmiştir. Çalışma, hizmetlerin homojen bir sektör olmadığını; üretkenlik artışını destekleyen modern hizmetler (örneğin finans, bilgi teknolojileri) ile düşük verimli geleneksel hizmetler arasında önemli farklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, birçok gelişmekte olan ülkede hizmetler sektöründeki genişlemenin sanayi istihdamını ikame eder nitelikte olduğunu, ancak her zaman toplam verimlilik artışıyla örtüşmediğini göstermektedir.

Rodríguez-Pose (2018), küreselleşme süreciyle birlikte ekonomik faaliyetlerin mekânsal olarak yoğunlaşmasının birçok bölgeyi ekonomik sistemin “önemsizleştirilmiş yerleri” hâline getirdiğini ileri sürmektedir. Yazar, bu bölgelerin yapısal dönüşüm sürecinden yeterince pay alamadığını, sanayi faaliyetlerinin gerilemesi ve yenilik kapasitesinin sınırlılığı nedeniyle büyüme potansiyellerini kaybettiklerini belirtmektedir. Rodríguez-Pose’ye göre modern dönemde yapısal dönüşüm yalnızca sektörler arası bir kayış değil, aynı zamanda bölgeler arası eşitsizlikleri derinleştiren mekânsal bir süreçtir.

Bu küresel eğilimler, Türkiye’nin bölgesel düzeyde yaşadığı dönüşüm farklılıklarını anlamak açısından da önem taşımaktadır. Türkiye literatüründe yapılan çalışmalar, sektörel kayışların ülke genelinde homojen gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır.

Yakışık ve Fikirli (2015) Türkiye özelinde 1996–2013 dönemi için yaptıkları analizlerde Türkiye’nin yapısal dönüşümünü Clark hipotezi kapsamında incelemiştir. Bu hipotez kapsamında sanayi ve hizmet sektörleri istihdam payları artış gösterse de, bu artışın yarattığı reel büyümenin gelişmiş ülke trendlerinin gerisinde kaldığı ve yapısal dönüşüm öngörülerinden sapmalar olduğu tespit edilmiştir.

Ünal (2018), Türkiye ekonomisindeki yapısal dönüşümü Kuznets'in sektörel kayış modeli ve Clark-Fisher hipotezi çerçevesinde değerlendirmiştir. Girdi-çıktı analizi ve kurumsal perspektifin birleştirildiği çalışmada, Türkiye'nin 1980 sonrası dönemde tarımdan sanayiye geçişi hızlandırdığı, ancak imalat dışı hizmetlerin payının yüksekliği nedeniyle dönüşümün verimlilik artışıyla tam olarak örtüşmediği vurgulanmıştır. Çalışma, Kuznets'in öngördüğü “üretken sektörler yönelim” ilkesinin Türkiye’de kısmen gerçekleştiğini, fakat kurumsal zayıflıkların dönüşümü sınırladığını savunmaktadır.

Karaalp-Orhan (2019), Türkiye ekonomisinde 1960–2017 döneminde gerçekleşen yapısal dönüşümü sürdürülebilir kalkınma perspektifiyle incelemiştir. Çalışma, Clark-Fisher ve Kuznets yaklaşımlarını teorik temel olarak alarak sektörel GSYH paylarındaki değişimleri analiz etmiştir. Bulgular, Türkiye'nin tarımdan sanayiye ve hizmetlere geçiş sürecinde Kuznets'in öngördüğü yapısal kaymayı büyük ölçüde gerçekleştirdiğini, ancak hizmetler sektöründeki genişlemenin çoğunlukla düşük verimli alt sektörlerden kaynaklandığını göstermektedir. Karaalp-Orhan, sürdürülebilir bir ekonomik yapı için sanayi üretiminin, özellikle de imalat sektörünün güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çalışma, yapısal dönüşümü yalnızca sektörel paylardaki değişim olarak değil, ekonomik büyümenin niteliği ile doğrudan ilişkili bir süreç olarak ele almakta ve Türkiye'nin dönüşüm sürecinin olgunlaşma aşamasında bulunduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Karahasan (2020), Türkiye’de 1980–2015 dönemi için Koşullu Markov Zinciri analizleriyle imalat sanayi istihdamının bölgesel gelir dağılımını etkilediğini ve sanayisizleşmenin coğrafi dağılımının rastgele olmadığını, daha ziyade tarihsel ekonomik politika tercihleriyle şekillendiğini belirtmiştir.

Mert (2021), 1923–2006 döneminde Türkiye'nin ekonomik yapısal dönüşümünü ve sektörel ilişkilerini derinlemesine incelemiştir. Analiz, Türkiye'nin kalkınma sürecine tarımdan sanayi ve hizmetler sektörlerine kaynak transferi yaparak girdiğini ortaya koymaktadır. Bulgulara göre, hizmetler sektörünün gelişimi sanayileşmeyi pozitif yönde etkilerken, sanayinin gelişimi hizmetler sektörünü aynı oranda desteklememiştir. Mert (2021), özellikle sanayi sektörünün bir kalkınma amacı olarak öne çıkmasına rağmen büyümeye katkısının sınırlı olduğunu ve bunun sektöre aktarılan kaynakların azalan verimlerle ilişkili olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda, sanayileşmeyi destekleyecek ve verimliliği artıracak pozitif dışsallıkların yeterince yaratılamadığı vurgulanmaktadır.

Uzsayılır ve Baycan (2024), 2009–2020 dönemine yönelik Türkiye'nin Düzey 2 bölge birimleri seviyesinde gerçekleştirdikleri analizlerde, Türkiye'nin

bir tarım toplumu olduğunu ve endüstriyel gelişimini sürdürürken küreselleşme etkisiyle sanayisizleşme sürecine girdiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca sanayisizleşme örüntüsünün, yüksek endüstriyel uzmanlaşma gösteren İstanbul merkezli bölgesel kümelenmelerle örneklendirilebileceği; tarımsal üretimin ülke genelinde baskın olduğunu ve endüstriyel gelişmenin durgunlaşma ile tarımdan hizmetlere doğrudan geçiş eğilimine sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu literatür bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’de sektörel dönüşümün Clark-Fisher ve Kuznets yaklaşımlarının öngördüğü biçimde ilerlediği, ancak yapısal dönüşümün niteliğinin zaman zaman verimlilik ve kurumsal kapasite sınırlılıklarıyla sektöre uğradığı görülmektedir. Bu çerçevede, çalışmanın bir sonraki bölümünde Kütahya özelinde gerçekleştirilen sektörel dönüşüm eğilimlerinin tanımlayıcı analizi sunulacak; böylece hem klasik Clark-Fisher hem de modern Kuznets perspektifiyle ilişkilendirilen bulgular, Türkiye literatürüne bölgesel ve mekânsal boyutu vurgulayan bir katkı sağlamış olacaktır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Kütahya özelinde incelenecek olan sektörel dönüşüm verileri TÜİK’ten derlenmiştir. Bu veriler il bazında gayrisafi yurtiçi hasıla, iktisadi faaliyet kollarına (A10) göre, zincirlenmiş hacim, endeks ve değişim oranları olup 2004-2023 dönemi için oluşturulmuştur.

Tarım, ormancılık ve balıkçılık, Sanayi, İmalat sanayi, İmalat dışı sanayi, İnşaat, Hizmetler, Bilgi ve iletişim, Finans ve sigorta faaliyetleri, Gayrimenkul faaliyetleri, Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri, Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri, Diğer hizmet faaliyetleri şeklindeki sınıflandırmaların hacimleri GSYİH’ya oranlanarak sektörlerin aldığı paylar oluşturulmuştur. TÜİK verilerinde imalat dışı sanayi sınıflandırması olmayıp toplam sanayi verisinden imalat sanayi çıkarılarak kategori eklenmiştir.

Bu çalışmada elde edilen veriler ile tanımlayıcı analiz (descriptive analysis) gerçekleştirilecektir. Tanımlayıcı analiz, bir veri setindeki temel eğilimleri, yapıları ve değişim örüntülerini ortaya koymayı amaçlayan istatistiksel ve görsel bir yaklaşımdır (Field, 2005; Creswell, 2009). Tanımlayıcı analiz, nedensel ilişkiler kurmak yerine, veri setindeki temel eğilimleri, yapısal değişimleri ve varyasyonları anlamak için kullanılır (Babbie, 2010; Creswell, 2009). Bu yöntem, nedensel ilişkiler veya hipotez testleri üzerine değil, “ne oldu?” sorusuna cevap verir. Ekonomik literatürde sektörel dönüşüm çalışmaları için tanımlayıcı analiz, farklı sektörlerin zaman içindeki paylarını,

büyüme oranlarını ve dağılımlarını inceleyerek yapısal değişim süreçlerini ortaya koymak için sıkça kullanılır. Bu çalışma için tanımlayıcı analizin temel varsayımları ve mantığı şu şekilde oluşturulmuştur:

Gözlemsel veri temelli yaklaşım: Tanımlayıcı analiz, mevcut verileri kullanır ve bu verilerden trendleri, değişimleri ve örüntüleri tespit eder. Niteliksel ve niceliksel göstergelerin entegrasyonu: Sektörel paylar, GSYH katkısı gibi göstergeler hem sayısal hem de grafiksel olarak incelenebilir. Zamansal ve mekânsal karşılaştırma: Analiz, zaman serisi veriler üzerinden sektörler arası kayışları gözlemlemeye ve gerekirse bölgeler arası farklılıkları incelemeye uygundur. Kısıtlar: Tanımlayıcı analiz, korelasyon ya da nedensellik çıkarmaz. Yani elde edilen bulgular yalnızca gözlenen eğilimleri açıklar; “neden bu değişim oldu?” sorusuna cevap vermez. Bu tür açıklamalar literatür veya ileri analizle desteklenir.

4. BULGULAR

Kütahya ili sektörel GSYH paylarının 2004–2023 dönemi için yapılan tanımlayıcı analizi tablo 1’de belirtilen verilerden hareketle gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: Kütahya İli Sektörlerin GSYİH'deki Payları

Yıl	Tarım, ormancılık ve balıkçılık	Sanayi	İmalat sanayi	İmalat dışı sanayi	İnşaat	Hizmetler	Bilgi ve iletişim	Finans ve sigorta faaliyetleri	Gayrimenkul faaliyetleri	Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri	Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	Diger hizmet faaliyetleri
2004	15.30	24.55	10.15	14.40	3.94	16.50	0.54	1.17	11.72	1.40	12.69	1.33
2005	14.25	26.91	10.97	15.94	3.80	16.21	0.61	1.19	11.24	1.38	12.08	1.14
2006	12.56	27.87	11.94	15.93	4.29	16.30	0.58	1.18	11.52	1.51	11.97	1.24
2007	11.61	29.48	12.61	16.87	4.63	15.98	0.60	1.18	10.81	1.57	11.71	1.25
2008	12.68	29.03	12.38	16.65	4.22	15.18	0.59	1.27	11.21	1.92	11.52	1.27
2009	12.69	28.96	12.21	16.76	3.45	14.09	0.64	1.60	11.56	2.11	12.87	1.29
2010	13.72	27.85	12.76	15.09	3.99	14.23	0.60	1.67	10.86	2.13	11.95	1.18
2011	12.51	28.06	15.57	12.49	5.15	14.77	0.50	1.64	10.51	2.21	11.69	1.30
2012	11.44	27.26	14.46	12.80	6.10	15.70	0.39	1.59	10.75	2.50	11.72	1.35
2013	11.47	27.32	14.59	12.72	6.15	15.08	0.33	1.89	10.47	2.67	11.73	1.35
2014	11.67	26.54	14.81	11.73	6.13	15.86	0.31	2.29	10.21	2.96	11.50	1.32
2015	11.41	28.64	16.38	12.26	5.02	14.79	0.28	2.54	10.33	3.06	11.36	1.24
2016	10.96	29.85	16.89	12.97	4.98	14.03	0.27	2.60	10.17	3.42	11.28	1.23
2017	11.09	30.73	17.97	12.75	5.61	14.62	0.24	2.35	9.17	3.62	10.47	1.16
2018	10.36	30.75	18.06	12.69	5.15	15.24	0.25	2.14	9.04	3.46	11.36	1.32
2019	10.17	31.82	17.05	14.77	4.76	14.21	0.27	2.25	9.09	2.87	11.98	1.43
2020	10.55	30.83	18.91	11.93	4.87	13.82	0.33	2.67	9.17	2.64	12.21	1.18
2021	10.03	31.97	23.00	8.97	4.68	14.60	0.40	1.89	8.56	3.25	12.09	1.14
2022	9.48	29.96	22.49	7.48	4.30	16.60	0.59	2.28	8.80	3.30	12.52	1.32
2023	9.33	27.65	20.89	6.76	6.06	17.40	0.68	2.07	8.44	3.24	13.21	1.64

Kaynak: TÜİK verilerinden hareketle yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tanımlayıcı trend analizi değerlendirmeleri şu şekildedir:

Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü, Clark-Fisher Hipotezi'nin beklentisiyle tam bir uyum sergilemiştir. Sektör, 2004 yılında GSYH'nin %15.30'unu oluştururken, 2023 yılına gelindiğinde payı %9.33'e kadar gerilemiştir. Bu 5.97 puanlık mutlak düşüş, göreceli ağırlığın %39.02'lik bir kayba uğradığı anlamına gelmektedir. Bu bulgu, gelir artışıyla birlikte tarımsal ürünlere olan talebin esnekliğinin düşmesi sonucu üretim faktörlerinin daha verimli ve yüksek katma değerli alanlara yöneldiğini gösteren yapısal dönüşümün temel göstergesidir.

Sanayi sektörü kendi içinde zıt eğilimler sergilemiştir. Toplam Sanayi payı ılımlı bir büyüme gösterse de, dönüşümün asıl niteliği alt sektörlerde görülmüştür. İmalat sanayi dönüşümün lokomotif rolünü üstlenmiştir. Payı 2004'teki %10.15 seviyesinden 2023'te %20.89'a yükselerek, %105.81'lik bir büyüme kaydetmiştir. Bu güçlü ve iki katından fazla artış, Kuznets'in modern büyüme süreçlerinde vurguladığı gibi, ekonomik kalkınmanın teknolojik ilerlemeyi ve ölçek ekonomilerini teşvik eden yüksek katma değerli üretim alanlarına kaydığını istatistiki olarak doğrulamaktadır. İmalat dışı sanayi kolu, %53.06'lık keskin bir daralma yaşayarak payını %14.40'tan %6.76'ya düşürmüştür. Bu, yapısal dönüşümün sadece sektörler arası değil, aynı zamanda sanayi içinde de niteliksel bir kayma olduğunu; kaynakların geleneksel veya düşük verimli sanayi kollarından imalat sanayine aktarıldığını göstermektedir.

İnşaat payını %3.94'ten %6.06'ya çıkararak %53.81'lik kayda değer bir büyüme sergilemiştir. Bu büyüme, yapısal dönüşümün gerektirdiği sermaye birikimi ve altyapı yatırımlarıyla uyumludur.

Hizmetler sektöründeki trendler, Kuznets'in tanımladığı gibi gelişmiş ekonomilerde beklenen sektör içi niteliksel dönüşümü açıkça yansıtmaktadır. Ana hizmetler kolu, payını %16.50'den %17.40'a çıkararak istikrarını korumuştur. Bu, sektörün büyük hacmini sürdürdüğünü ve ekonomik aktivitenin omurgası olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Bilgi ve iletişim payını %0.54'ten %0.68'e yükselterek %25.93'lük belirgin bir büyüme kaydetmiştir. Bu büyüme, teknoloji yoğun hizmetlere olan artan talebi ve ekonominin dijitalleşmeye yönelik eğilimini gösteren, ileri hizmetleşme sürecinin bir alt göstergesidir.

Finans ve sigorta faaliyetleri payını %1.17'den %2.07'ye çıkararak %76.92'lik güçlü bir büyüme kaydetmiştir. Bu, finansal sistemin derinleştiğini ve ekonomik büyümede daha karmaşık bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Gayrimenkul faaliyetleri payı %11.72'den %8.44'e düşerek önemli bir daralma yaşamıştır (%27.99). Bu düşüş, sermayenin geleneksel gayrimenkul varlıklarından, daha dinamik üretim ve profesyonel hizmet alanlarına kayma eğilimini desteklemektedir.

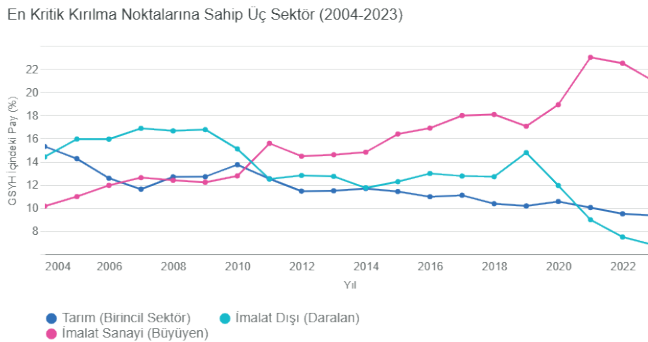
Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri payını %1.40'tan %3.24'e yükselterek, %131.43'lük oranla tüm sektörler arasında en hızlı büyüyen kol olmuştur. Bu patlama, modern ekonomilerin artan uzmanlaşma ve dış kaynak kullanımına (outsourcing) olan talebiyle beslenen, yüksek katma değerli hizmetleşme sürecinin en güçlü kanıtıdır.

Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri, payını koruyarak istikrarlı bir seyir izlemiş ve ekonomik büyüme süreçlerinin sosyal refahı destekleyen kamu hizmetlerine yönelik talebiyle paralellik göstermiştir.

Diğer hizmet faaliyetleri payını %1.33'ten %1.64'e yükselterek ılımlı bir büyüme sergilemiştir. Bu artış, genel hizmetleşme eğilimini destekleyen çeşitli ikincil hizmet kollarının GSYH içindeki ağırlığını artırdığını göstermektedir.

2004–2023 dönemi boyunca ekonominin yapısında, Clark-Fisher ve Kuznets çerçevelerinin öngördüğü biçimde tarımdan sanayiye ve modern hizmetlere doğru klasik bir yapısal kayış gözlenmektedir. İmalat sanayinin güçlenmesi ve profesyonel/finansal hizmetler gibi yüksek katma değerli kolların hızla büyümesi, dönüşümün kalitesini yükselten temel yönleri oluşturmaktadır. Buna karşın, Gayrimenkul faaliyetlerindeki önemli azalma ve İmalat dışı sanayinin daralması, dönüşümün her alt sektörde eşit düzeyde ve pozitif yönde gerçekleşmediğini, aksine kaynakların daha verimli alanlara yönlendirildiğini göstermektedir. Bu eğilimler, yapısal geçişin bölgesel ölçekte doğrulandığını, ancak dönüşümün niteliğinin ve hızının sektörler arasında farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Grafik 1: En Kritik Kırılma Noktalarına Sahip Üç Sektör (2004-2023)



Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Veri analizlerine göre, GSYH paylarında en yüksek volatiliteye ve en büyük mutlak değişime sahip üç kritik sektör (yapısal dönüşümün ana aktörleri) İmalat Sanayi, İmalat Dışı Sanayi ve Tarım, ormancılık ve balıkçılıktır.

1. İmalat Sanayi (Büyüyen Kol) Genel Trend: Dönem boyunca en güçlü büyüme trendine sahiptir. Payı 2004'teki %10.15 seviyesinden 2023'te %20.89'a çıkarak iki katına ulaşmıştır. Bu, Kuznets'in tezi doğrultusunda, sanayi sektörünün büyüme lokomotifi rolünü üstlendiğini gösterir. Sektör payı, 2008-2009 dönemindeki Küresel Finans Krizi'nde kısa süreli durağanlık yaşamış, ancak ardından gelen yıllarda hızla telafi ederek yeni bir yüksek büyüme patikasına girmiştir. Bu, sektörün dış şoklara karşı hassas olduğunu, ancak hızla toparlanma ve yapısal gücünü artırma yeteneğine sahip olduğunu göstermektedir.

2. İmalat Dışı Sanayi (Daralan Kol) Genel Trend: İncelenen dönemde payı %14.40'tan %6.76'ya düşerek en sert daralmayı yaşamıştır. Bu sektörün payı, 2004'ten 2008'e kadar yüksek bir volatilité ile seyretmiş, ancak 2009 sonrası payı belirgin bir şekilde düşüşe geçmiş ve sektör, %10'un altındaki yeni ve dar bir koridorda kalıcı hale gelmiştir. Bu, Sanayi içi niteliksel dönüşümün belirginleştiği ve kaynakların bu geleneksel koldan hızla İmalat Sanayi'ne kaydığı kritik bir eşiği işaret eder. İmalat Sanayi'nin yükselişi ile İmalat Dışı Sanayi'nin düşüşü, Sanayi sektörünün kendi içinde yaşadığı kaynak yeniden tahsisi dinamiğini en çarpıcı şekilde ortaya koymaktadır.

3. Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık (Yapısal Kaybın Kaynağı) Genel Trend: Payı 2004'teki %15.30'dan 2023'te %9.33'e düşerek sürekli bir yapısal kayıp sergilemiştir. 2004-2007 arasında kademeli bir düşüş yaşanırken, 2008'de kısa süreli bir toparlanma görülmüştür. Ancak 2009 Krizi sonrasında sektör payı, yapısal değişimle birlikte dış şokların da etkisiyle hızla düşmüş ve %10 seviyesinin altına inme eğilimi göstermiştir. Bu eşiği, Clark-Fisher Hipotezi'nin Birincil sektörden uzaklaşmayı teyit eden bir dönüm noktasıdır.

Grafikteki en kritik bulgu, İmalat Sanayi'nin büyümesinin, Tarım ve İmalat Dışı Sanayi'deki pay kayıplarıyla neredeyse ayna görüntüsü oluşturmasıdır. Bu, ekonominin kaynakları yüksek volatilité ve hızlı değişim yoluyla verimsiz sektörlerden verimli sanayi üretimine aktardığını kesin bir şekilde göstermektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışma, 2004–2023 döneminde Kütahya ili ekonomisinde yaşanan yapısal dönüşümü, TÜİK verilerine dayalı tanımlayıcı analiz yöntemiyle incelemiştir. Elde edilen bulgular, Clark-Fisher Hipotezi ve Kuznets'in

modern büyüme yaklaşımıyla büyük ölçüde örtüşen klasik bir sektörel kayışın yaşandığını ortaya koymaktadır.

Kütahya ekonomisinde tarımın payı dönem boyunca istikrarlı biçimde azalmış, sanayi ve özellikle imalat sanayi öncü bir büyüme eksenine dönüşmüştür. İmalat sanayi payının 2004'e kıyasla iki katına çıkarak %20'nin üzerine yükselmesi, ilin kalkınma dinamiklerinin giderek daha fazla yüksek katma değerli üretim alanlarına yöneldiğini göstermektedir. Buna karşın, imalat dışı sanayi faaliyetlerinde gözlenen belirgin daralma, sanayi içi niteliksel bir yeniden yapılanmanın da yaşandığını teyit etmektedir.

Hizmetler sektörü genel olarak istikrarını korumuş, ancak alt kırımlar düzeyinde mesleki, idari ve destek hizmetleri ile finansal hizmetlerin hızla büyüdüğü görülmüştür. Bu artış, Kütahya ekonomisinin yalnızca üretim yapısında değil, aynı zamanda bilgi, finans ve yönetim odaklı hizmetleşme sürecinde de evrildiğini göstermektedir. Tarımın ağırlığının azalmasıyla birlikte, bölgesel üretim yapısı daha kentleşmiş, sanayi ve modern hizmetlerin etkileşimi belirginleşmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Kütahya ili ekonomisi tarımdan sanayiye ve modern hizmetlere yönelen bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu süreç, yapısal dönüşümün temel hedefleri olan verimlilik artışı, teknolojik ilerleme ve üretim çeşitliliği açısından olumlu bir tablo çizmektedir. Ancak bu dönüşümün sürdürülebilir hale gelmesi için, imalat sanayinin teknoloji yoğun üretim kapasitesinin artırılması, nitelikli işgücü arzının güçlendirilmesi ve bölgesel inovasyon altyapısının desteklenmesi kritik öneme sahiptir.

Sonuç olarak, Kütahya örneği, Türkiye'de bölgesel ölçekte gerçekleşen yapısal dönüşümün mikro bir yansımasını sunmaktadır. İlin ekonomik yapısında gözlenen bu evrim, hem Clark-Fisher hem de Kuznets çerçevesinde tanımlanan klasik kalkınma modelini destekler niteliktedir. Ancak gelecekteki araştırmaların, bu dönüşümün istihdam, gelir dağılımı ve bölgesel refah üzerindeki etkilerini de kapsayacak biçimde genişletilmesi, dönüşümün niteliğini daha bütüncül biçimde değerlendirmeye katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Atolia, M., Loungani, P., Marquis, M., & Papageorgiou, C. (2018). Rethinking development policy: Deindustrialization, servicification and structural transformation. IMF Working Paper No. 18/223.
- Babbie E. (2010). *The Practice of Social Research*. Boston, Massachusetts: Cengage Learning.
- Clark, C. (1940). *The Conditions of Economic Progress*. London: Macmillan.
- Creswell, J. W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. SAGE Publications. 3th edition.
- Di Meglio, G., Gallego, J., Maroto, A., & Savona, M. (2018). Services in developing economies: The deindustrialization debate in perspective. *Development and Change*, 49(6), 1495–1525.
- Field, A. P. (2005). *Discovering statistics using SPSS*. 2nd ed. Sage Publications.
- Fisher, A. G. B. (1939). Production, primary, secondary and tertiary. *Economic Record*, 15(1), 24–38.
- Herrendorf, B., Rogerson, R., & Valentinyi, A. (2014). Growth and structural transformation. *Handbook of economic growth*, 2, 855-941.
- Karaalp-Orhan, H. S. (2019). Structural transformation of the Turkish economy under the scope of sustainable development. *European Journal of Sustainable Development*, 8(5), 161-170.
- Karahasan, B. C. (2020). Regional Deindustrialization in Turkey. *Topics in Middle Eastern and North African Economies*, 22(1), 129-141.
- Kuznets, S. (1957). Quantitative aspects of the economic growth of nations: II. Industrial distribution of national product and labor force. *Economic Development and Cultural Change*, 5(Suppl.), 1–111.
- Kuznets, S. (1967). *Modern economic growth: rate, structure and spread*. Yale University Press.
- Kuznets, S. (1971). *Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure*. Cambridge: Belknap.
- McMillan, M., Rodrik, D., & Sepulveda, C. (2017). Structural change, fundamentals, and growth: A framework and case studies. NBER Working Paper No. 23378.
- McMillan, M., Rodrik, D., & Verduzco-Gallo, Í. (2014). Globalization, structural change, and productivity growth, with an update on Africa. *World Development*, 63, 11-32.
- Mert M.(2021) Türkiye’de Sektörler İtibariyle Yapısal Dönüşüm. *Ekonomik Yaklaşım*, 32(119): 175-208
- Petty, W. (1690). *Political Arithmetick*. London: Robert Clavel and Henry Mortlock.

- Rodríguez-Pose, A. (2018). The Revenge of the Places that Don't Matter (and What to Do about It). *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11(1), 189–209.
- TÜİK (2025). İl Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2023-53575>
- Ünal, E. (2018). An Institutional Approach and Input–Output Analysis for Explaining the Transformation of the Turkish Economy. *Journal of Economic Structures*, 7(13), 1–20.
- Uzsayılır, A., & Baycan, T. (2024). Regional specialization in the context of deindustrialization: the case of Türkiye. *Regional Science Inquiry*, 16(2), 33-42.
- Yakışık, H. & Fikirli, Ö. (2015). Yapısal Dönüşüm ve Dönüşümün Yapısı: Türkiye Örneği. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2) , 112-128.